

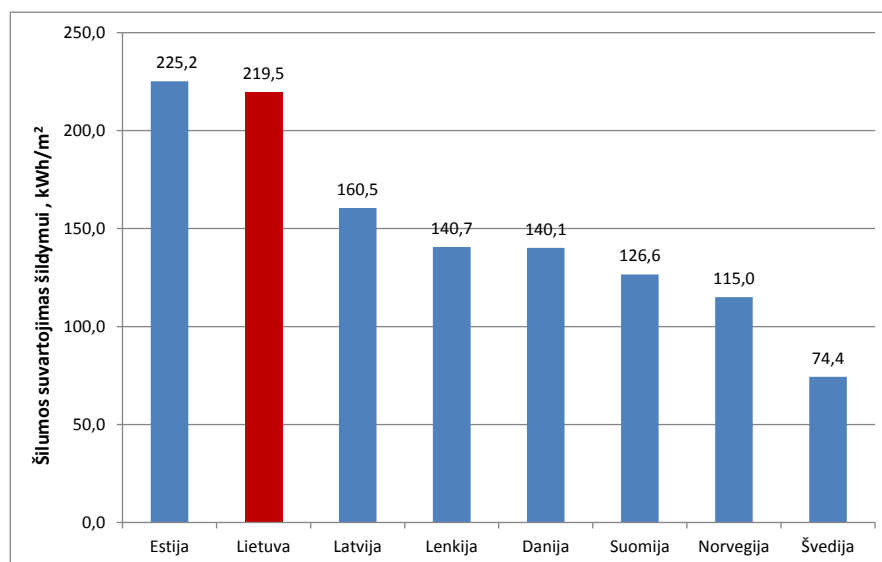
CENTRALIZUOTAS ŠILUMOS TIEKIMAS – POLITINIŲ KOVŲ AR NEKOMPETENCIJOS LAUKAS

Pastaruoju metu viešojoje erdvėje plūstantys straipsniai ir pasisakymai apie centralizuoto šilumos tiekimo (CŠT) problemas ir jų sprendimo „konceptijas“ kelia niūrias mintis, kad dalis mūsų visuomenės nesimoko iš kitų padarytų klaidų, bet ir savąsias labai greitai pamiršta. Įvairios „išvalgos“ ir „atradimai“ šioje srityje pateikiami kaip sensacijos, o jau receptų sprendimams prisiūlyta keliems dešimtmečiams į priekį. Kaip tvarkyti šilumos ūkį žino bet kuris jaunuolis ar pensininkas, nors niekada nebuvo atsivertęs šią sritį nagrinėjančių vadovėlių ar skaitęs profesinių straipsnių. Nuolatiniai įtarinėjimai, kaltinimai ir ižėdinėjimai visiems šilumos tiekėjams skaudina šiose įmonėse dirbančius tūkstančius žmonių, nes kartais atrodo, kad tik jie kalti dėl visų Lietuvos nelaimių. Ar viskas taip paprasta ir *kas iš tikrųjų vyksta šiame svarbiame, bet mažai kam pažįstamame energetikos sektoriuje?* Šiame straipsnyje bandoma trumpai padiskutuoti apie kai kuriuos centralizuoto šilumos tiekimo aspektus, kurie labiausiai „eksploatuojami“ viešojoje erdvėje.

Kas lemia santykinai dideles išlaidas centralizuotam šildymui?

Banalu, tačiau šildymo sąskaitos dydį lemia šiluminės energijos vieneto kainos (ct/kWh) ir suvartotos energijos kiekio (kWh/mėn) sandauga. Pagal prieinamus 2009 metų duomenis, vidutinė CŠT šilumos kaina (su mokesčiais) Lietuvoje buvo apie 24 ct/kWh, (Latvijoje 21, Švedijoje ir Suomijoje apie 25, o Danijoje net 36 ct/kWh). Tai liudija, kad Lietuvoje *vidutinė šiluminės energijos kaina yra artima arba mažesnė negu kaimyninėse šalyse.*

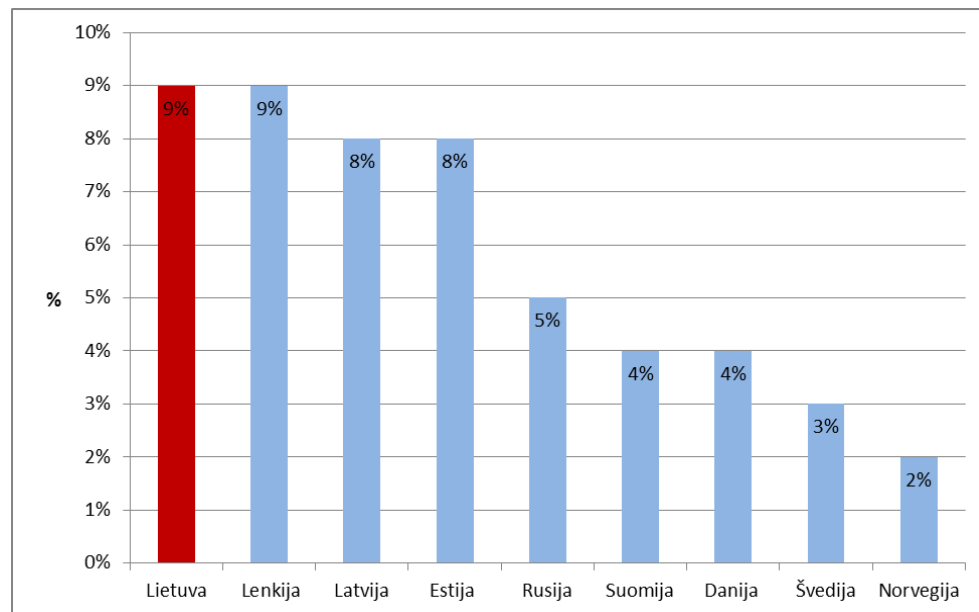
Kadangi Skandinavijos šalyse pastatų kokybė geresnė, tad santykinis šilumos suvartojimas (tame tarpe patalpų šildymas, karšto vandens temperatūros palaikymas, bendrų patalpų šildymas, tenkantis pastato ploto vienetui) yra ženkliai mažesnis negu Lietuvoje (2009 metų duomenys 1 paveiksle). Akivaizdu, kad energijos *suvartojimas Lietuvos pastatuose iki 2-3 kartų didesnis negu kaimyninėse šalyse turi daug didesnę įtaką šildymo sąskaitoms, negu šilumos vieneto kaina.*

Sudauginę santykinę šilumos suvartojimą ir gyvenamąjį plotą, gautume, kad vidutiniškai Lietuvos vartotojas per 2009 metus sunaudojo **5 729 kWh** šilumos, Švedijos gyventojas atitinkamai **3 363 kWh**, o vidutinis Suomis komfortiškai šildėsi su **4 942 kWh**. Taigi, kad ir daug kam nesinori, reikia pripažinti, kad **vidutinė Lietuvos šeima, gyvendama maždaug du kartus mažesniame būste negu dauguma Skandinavijos šalių piliečių, sunaudoja už juos daugiau šiluminės energijos.**

Kodėl centralizuoto šilumos tiekimo tema tokia aktuali?

Puikiai žinome, kad *Lietuvoje pragyvenimo lygis yra vienas žemiausių Europos Sąjungoje, o šildymo išlaidos dėl klimatinių sąlygų ir prastos kokybės pastatų yra didelės.* Remiantis Didžiosios Britanijos konsultacinės kompanijos “Oxera” atliktų tyrimų rezultatais, 2009 metais santykinai didžiausios išlaidos šildymui iš Europos Sąjungos šalių buvo būtent Lietuvoje (žr. pav.). Vidutiniškai šildymui **Lietuvos gyventojas išleidžia didžiausią dalį generuojamų pajamų** (vieno gyventojų sukuriama BVP), lyginant su kitomis šalimis, nors jo būstas toli gražu nėra didžiausias.

Blogiausia tai, kad absoliuti dauguma *Lietuvos šilumos vartotojų negali individualiai reguliuoti šilumos suvartojimo* (gyventi pagal ekonomines galimybes), tai reiškia, kad jie bus geriau ar blogiau šildomi, o pasibaigus mėnesiui atsiunčiama sąskaita už šildymą. *Žema dalies šilumos vartotojų ekonominė galia* (tuo pačiu gebėjimas padengti šildymo išlaidas) *yra labai svarbi šildymo problemos priežastis.*

Kokia išeitis jeigu trūksta lėšų susimokėti už šildymą? Galima kreiptis į Socialinės rūpybos skyrių ir, jeigu išlaidos šildymui viršija 20 % gaunamų pajamų, tai šis perviršis gali būti dalinai kompensuojamas. Ši individualios paramos sistema socialiniu požiūriu teisingesnė negu visuotinas šilumos kainų subsidijavimas, nes taupiau naudojami mokesčių mokėtojų pinigai. Tačiau jeigu turima kitokio turto, gyvenamasis plotas didesnis negu remtinas ar panašiai, paramos galima negauti arba ji bus nežymi. Be to, dalies gyventojų pajamos yra tik šiek tiek didesnės negu remtinos ir jie praranda galimybę gauti kompensaciją už šildymą. Keisti gyvenamąją vietą į mažesnę būstą dėl to kad negali išlaikyti visuomet yra skausminga. Namų ūkio “energetinis skurdas“

apibrėžiamas kaip negalėjimas padengti šildymo išlaidas, užsitikrinant išgyvenimui būtiną patalpos temperatūrą. Lietuvoje ši riba nustatyta - 20 % vieno namų ūkio pajamų dalies, tuo tarpu kitose šalyse ši skaičius yra žymiai mažesnis (6-15 %). Kitas klausimas – o kiek iš viso lėšų lieka atsiskaičius už komunalinius patarnavimus?

Visa tai tik iliustruoja, kad šildymo problema Lietuvoje iš tiesų labai aktuali. Maždaug pusė Lietuvos gyventojų šildosi individualiai ir tai rūpi tik jiems patiems, tačiau **centralizuoto šildymo problemos, kurios tiesiogiai susiję su valdžios institucijų veiksmis reguliariai tampa politinių kovų arena.**

Akivaizdu, kad svarbiausia „centralizuoto šildymo problemos“ priežastis yra neracionaliai didelis energijos vartojimas, kurį lemia visiškas daugiabučių renovacijos „fiasko“ už kurį yra atsakingos iš esmės visos iki šiol dirbusios vyriausybės. Tad šiuo klausimu, matyt, kyla solidarus politikų interesas „kaltųjų ieškoti kitur“. Suprantama, kad dabar net ir atradus efektyviai veikiančią renovacijos mechanizmą jau fiziškai neįmanoma greitai apšiltinti tūkstančius namų, tuo labiau, kad tam reikia milijardinių investicijų, o tai reiškia kad didelio energijos vartojimo problema išliks dar ne vienerius metus.

Gyventojų (o svarbiausia socialiai remtinų piliečių) pajamos, susijusios su bendrąja valstybės gerove neauga taip greitai, kaip gamtinių dujų kainos tarptautinėse rinkose, vadinasi „šildymo prieinamumo“ socialinė problema išliks aktuali ir artimiausioje ateityje, toliau bus naudojama politiniuose debatuose ar „pasitaškymuose purvais“. Be to, ši tema dar daug kartų bus naudojama ne tik ieškant sprendimų, bet ir sąskaitų suvedinėjimui, konkurentų menkinimui ir panašiai.

Racionalūs sprendimai per sudėtingi?

Žmonės, kurie pažįsta Lietuvos ir kitų šalių šilumos ūkį skaičiais, o ne emocijomis, žino, kad **didžiausi rezervai sumažinti šildymo sąskaitas slypi, deja, pastatuose.** Kokybiška renovacija sumažina šiluminės energijos vartojimą pastate (tuo pačiu ir šildymo sąskaitos dydį po investicijų sugrąžinimo) apie 30-50 %. Tai pats patikimiausias ir racionaliausias sprendimas, nes mažai energijos vartojantis pastatas tampa nebejautres energijos kainų svyravimams, vartotojai gali reguliuoti energijos vartojimą pagal savo poreikius ar galimybes ir gyventi kokybiškoje aplinkoje. Deja, šiam keliui skiriama mažiausiai dėmesio ir iš anksto **galima prognozuoti, kad jau 20 metų bandomas iš esmės tas pats renovacijos modelis ir toliau neduos apčiuopiamų rezultatų.**

Kitas kelias – **mažinti šilumos vieneto kainą.** Kai kam atrodo, kad CŠT problema - šilumos nuostoliai gamybos šaltiniuose ir perdavimo vamzdynuose. Deja, bet šiuo metu Lietuvos CŠT sektorius į pastatus patiekia vidutiniškai apie 80 % pirminės kuro energijos ir tai yra išmatuojamas energetinis efektyvumas, kuris artimas vietinio šildymo katilinei. Mažai kas žino, kad centralizuoto šilumos tiekimo technologija buvo sukurta tam kad vartotojams perduotų šiluminėse elektrinėse susidarančią ir į aplinką įprastai išmetamą šilumą arba degintų prastos kokybės pigias kuro rūšis, kurių neįmanoma panaudoti vietinėse pastatų katilinėse. Deja, mes Lietuvoje, turėdami brangias CŠT sistemas, kol kas menkai panaudojame jų privalumus, nes beveik 70 % kuro sudaro **brangios „virtuvinės“ gamtinės dujos**, o elektrą dėl prasto energetikos sektoriaus administravimo gaminame daugiausiai Elektrėnuose ir taip **nepanaudojame esamų termofikacinių elektrinių potencialo.** Šilumos tiekėjų raginimai sudaryti ekonomines prielaidas reguliuojamam šilumos sektoriuje sparčiau diegti biokurą dažniausiai lieka be atgarsio. Tuo tarpu už milijardinės sumas, kurios negrįžtamai išleidžiamos gamtinių dujų išsigijimui, buvo galima įrengti biokuro katilus, kurie po atsipirkimo galėjo garantuoti žemas šilumos kainas, o pinigai būtų likę Lietuvoje. Biokuro ir kitų vietinių išteklių yra pakankamai, o jų kainas skirtingai negu dujų, gali įtakoti pati Lietuvos valstybė. **Deja, trūksta ne biokuro, o kompetencijos...**

Paprasčiau ieškoti kaltųjų ir dalinti pažadus...

Labai apmaudu, kad dabartinė Lietuvos valdžia nematydama (ar nenorėdama matyti) esminių „šildymo problemos“ priežasčių ir sprendimų atkakliai ieško ir planuoja vis naujas „iniciatyvas“, kurios lyg ir suteikia šilumos vartotojams „viltį“, tačiau nesprenžia esminių apsirūpinimo šiluma problemų, tad iš esmės yra tuščias laiko ir resursų švaistymas. Politiškai patogiu kaltinti vieną ar kitą šilumos tiekėją, vienos ar kitos savivaldybės merą ir taip kaupti politinį kapitalą. Tai patrauklus įrankis pelnyti rinkėjų palankumą, tačiau kadangi „kaltųjų“ paieškos nesprenžia „šildymo problemos“, tuomet griebiamasi pažadų. Kokių tik „iniciatyvų“ neišgirdome pastaruoju metu!

Žadama, kad savivaldybėms uždraus nuomoti šilumos tiekimo įmones privatininkams ir taip juos išstums iš CŠT sektoriaus. Patrauklu skurstantiems gyventojams, bet nepasakoma, kad tiek savivaldybių tiek išnuomos įmonės, turinčios šilumos tiekimo licenzijas, veikia pagal tas pačias taisykles, nustatomas valstybės įstaigų ir yra griežtai reguliuojamos bei kontroliuojamos. Tai gal čia valstybės administracinių gebėjimų problema, bet ne įmonių? Jeigu kažkas pažeidė įstatymus, tai tuo turi užsiimti valstybės atitinkami organai ir nubausti kaltuosius, o vartotojams kompensuoti padarytą žalą. Ir nepriklausomai nuo to kas ją padarė, ar savivaldybės ar privačios įmonės vadovai. ***Pamirštama, kad privatūs operatoriai buvo kviečiami, kai ekonominė CŠT sektoriaus padėtis buvo labai sunki, nes šilumos vartotojai nesugebėjo mokėti už šildymą, o reikėjo atnaujinti ūkį.*** Kitas klausimas kokios buvo sudarytos nuomos sutartys ir kuriuo keliu nuėjo atskiros savivaldybės. Kai valstybė nuo 2004 metų įvedė šilumos kainodarą, užtikrinančią ekonominį šilumos įmonių gyvybingumą, nuomos procesai iš esmės pasibaigė. Kad ta pati valstybė 1997 metais „nusiplovė“ rankas nuo šilumos ūkio ir nesuteikė savivaldybėms jokios pagalbos ir orientyrų taip pat demonstruoja „valstybinį“ požiūrį...

Kita iniciatyva perimti visą šilumos ūkį iš savivaldybių valstybės kontrolėn. Bet tai naujos vertikalios monopolijos, su kuriomis pastaruoju metu atkakliai kovojama, sukūrimas. ***Tokiu žingsniu grįžtume į „baltarusišką“ šilumos ūkio valdymą, kai viską lemia centrinės valdžios sprendimai (geri ar blogi), jokio skaidrumo, „pats nusistatau taisykles ir pats pagal jas dirbu“ ir panašiai.*** Labai praverstų pasidomėti kitų šalių patirtimi prieš priimant tokius sprendimus – pasimokyti tikrai yra iš ko... ***Kažin ar viena didelė monopolija geriau negu 50 mažų?***

Manoma, kad konkurencija šilumos gamybos srityje išspręs visas šildymo problemas. ***Racionali ir konstruktyvi konkurencija tikrai naudinga*** subjektams dirbantiems rinkos sąlygomis. Centralizuoto šilumos tiekimo sistema su fiksuotu „pririštų“ vartotojų skaičiumi, kurie vartoja tam tikrą kiekį šilumos yra specifinė rinka. Čia turimo šilumos pertekliaus neparduosi kito miesto vartotojams, o ir kitų pirkėjų nepasikviesi. Toks primityvus „supermarketų“ patirtimi pagrįstas konkurencijos supratimas gali padaryti daugiau žalos nei duoti naudos. Pavyzdžiai atskiruose miestuose rodo, kad „nureguliuotas“ šilumos tiekėjas (neturintis laisvės daryti investicijas) „suparalyžuotas“ ekonomiškai, o jo vietą sėkmingai užima ir „nugriebia grietinėlę“ privatus šilumos gamintojas, kurio nevaržo jokie pelno apribojimai, skolinimosi galimybės ar panašiai. Žinoma, kai reikės remontuoti plyšusį vamzdį viduryje žiemos – tai jau šilumos tiekėjo problema. Mažai šilumos vartotojų žino, kad dabartinė šilumos kainodara „skatinanti“ konkurenciją padidina šilumos kainas atskiruose miestuose. Kaimyninių šalių pavyzdžiai rodo, kad konkurencija tarp šilumos gamintojų „popieriuje“, trūkstant galingumų ar esant atliekinės pigios šilumos yra naudinga vartotojams. Tačiau ***konkurenciją, kai pastatoma 3 kartus daugiau katilų negu reikia CŠT sistemai ir laukiama, kurie iš jų nueis į metalo laužą, o kurie išliks, sunku pavadinti racionalia.***

Energetikos ministerijoje visai rimtai svarstoma galimybė nutraukti centralizuotą karšto vandens tiekimą ne šildymo sezono metu. Žinoma, sunkiai tikėtina, kad 21 amžiaus valstybė savo piliečius paliks antisanitarinėse sąlygose. Tačiau labai norėtūsi, kad būtų įvertintos visos tokios „iniciatyvos“ pasekmės – tiek šilumos vartotojams, tiek šilumos tiekėjui, tiek ir valstybei, kuri vieną energetikos infrastruktūrą turėtų pakeisti kita...

Pamokantis „reformų“ pavyzdys – šilumos punktų „atėmimas“ iš šilumos tiekėjų, siekiant išardyti „susikurtą“ monopoliją. Gal dabartiniai valdininkai ir nežino, kad šią „monopoliją“ dar 1993 metais sukūrė tuometinė Energetikos ministerija, ko pasekoje Lietuva tapo bene vienintelė šalis, kur šilumos tiekėjai privalėjo sudaryti šilumos tiekimo sutartis ne su namo valdytojais, bet su butais. Dabar „didvyriškai“ kovojama su valstybės padarytais sprendimais. Kadangi pas mus reformos dažniausiai daromos paviršutiniškai ir neįsigilinus, tai ir rezultatas nei šioks, nei toks. Šilumos tiekėją „išvarius“ iš namo „pamirštama“, kad šilumos punktai tai didelis turtas, kurio įrengimui buvo išleista dideli pinigai, kad jį reikės remontuoti, o kada nors ir pakeisti. Kaip nesusipratimą galima traktuoti karšto vandens tiekimo organizavimą daugiabučiuose. Šie ir kiti pavyzdžiai rodo, kad Lietuvos valdžios institucijos tikrai nėra idealūs energetikos ūkio administratoriai, tačiau vis nori daugiau įtakos ir veiklos su kuria ir dabar nelabai susidoroja.

Pabaigai...

Lietuvos centralizuotas šilumos tiekimo sektorius kaip niekur kitur Europos Sąjungoje yra viešinamas, detali informacija apie atskiras įmones, jų rodiklius ir šio sektoriaus tarptautines ir nacionalines aktualijas yra skelbiama valstybinių įstaigų tinklalapiuose (pavyzdžiui, www.regula.lt), ar pačių šilumos tiekėjų tinklalapiuose (pavyzdžiui, www.lsta.lt). Klausantis pasisakymų viešojoje erdvėje, kartais susidaro įspūdis, kad turbūt specialiai ignoruojama faktinė medžiaga, nes žinant tiesą sunkiau „postringauti“ siekiant vieno ar kitų tikslų...

Dr. Valdas Lukoševičius,

Kauno technologijos universiteto docentas,

Lietuvos energetikos konsultantų asociacijos (LEKA) prezidentas